

«Η Σύγχρονη "Βασιλειάδα" του Πνεύματος»

(Το Παιδαγωγικό Όραμα των Τριών Ιεραρχών σε Διάλογο με τις Επιστήμες του 21ου Αιώνα)

*Του Αναστασίου Χαρμαντά
Οικογενειακού Συμβούλου,
ειδικού στην ψυχοδυναμική της οικογένειας
Μέλους του Κέντρου Στήριξης Οικογένειας (ΚΕ.Σ.Ο.) Ι.Μητροπόλεως Χαλκίδος*

«Με αφορμή τον εορτασμό των Τριών Ιεραρχών και τον προβληματισμό που αναπτύχθηκε στην πρόσφατη ραδιοφωνική μας εκπομπή, καταθέτουμε τον παρόντα διεπιστημονικό διάλογο...».

Εισαγωγικό σημείωμα

Το παρόν δοκίμιο αποτελεί μια πνευματική και επιστημονική πρόκληση, επιχειρώντας να αναδείξει ότι η θεολογία του Προσώπου, όπως διαμορφώθηκε από τους Τρεις Ιεράρχες, δεν αποτελεί απλώς εκκλησιαστική παρακαταθήκη, αλλά ουσιαστική απάντηση στα υπαρξιακά, ψυχολογικά και παιδαγωγικά αδιέξοδα του σύγχρονου ανθρώπου. Πρόκειται για μια μικρή μελέτη με διεπιστημονικό προσανατολισμό, η οποία επιχειρεί να αναδείξει τη βαθιά επικαιρότητα της πατερικής σκέψης σε έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται από βία, μοναξιά, ψηφιακή εξάρτηση και κρίση νοήματος.

Οι Τρεις Ιεράρχες προσεγγίζονται εδώ όχι ως ιστορικά πρόσωπα ενός μακρινού παρελθόντος, αλλά ως αυθεντικοί παιδαγωγοί του προσώπου, των οποίων η σκέψη συνομιλεί γόνιμα με σύγχρονες θεωρίες της ψυχολογίας, της παιδαγωγικής και της κοινωνιολογίας. Η παρούσα εργασία δεν επιχειρεί αναχρονιστικές ταυτίσεις, αλλά υιοθετεί μια ερμηνευτική και συγκριτική μεθοδολογία, σύμφωνα με την οποία οι σύγχρονες επιστημονικές προσεγγίσεις φωτίζουν εκ νέου θεμελιώδεις ανθρωπολογικές αλήθειες που η πατερική παράδοση είχε ήδη διατυπώσει υπαρξιακά και ποιμαντικά.

Περίληψη

Η μελέτη εξετάζει τη διαχρονική επικαιρότητα της παιδαγωγικής πρότασης των Τριών Ιεραρχών μέσα από έναν δημιουργικό διάλογο με σύγχρονες ψυχοπαιδαγωγικές και κοινωνιολογικές θεωρίες. Η θεολογία του Προσώπου αναδεικνύεται ως απάντηση σε σύγχρονες παθογένειες της νεότητας, όπως η σχολική βία, ο ψηφιακός εθισμός και η κοινωνική αποξένωση, προτείνοντας ένα ολιστικό μοντέλο αγωγής που μετατρέπει τη γνώση σε ελευθερία και τη σχέση σε θεραπεία.

1. Οντολογία και Θεολογία του Προσώπου

Οι Τρεις Ιεράρχες έζησαν σε μια εποχή βαθιών κοινωνικών και πολιτισμικών μεταβολών, όπου ο παλαιός κόσμος κατέρρεε και νέες μορφές ζωής αναδύονταν (Ματσούκας, 2005). Η απάντησή τους στην κρίση δεν υπήρξε πολιτική ή ιδεολογική, αλλά βαθύτατα ανθρωπολογική. Στον πυρήνα της σκέψης τους βρίσκεται η έννοια του προσώπου, η οποία διαφοροποιείται ριζικά από την έννοια του ατόμου. Το άτομο νοείται ως αυτάρκης μονάδα. Το πρόσωπο, όμως, συγκροτείται μέσα στη σχέση, την ελευθερία και την αγάπη.

Η θεολογία τους είναι κατεξοχήν ανθρωποκεντρική, όχι με ανθρωπολατρική έννοια, αλλά επειδή θεμελιώνεται στην ενανθρώπιση του Θεού, η οποία προσδίδει στην ανθρώπινη φύση ανεκτίμητη αξία. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος χαρακτηρίζει το παιδί «τιμιότερον πάντων των κτισμάτων» (PG 51), θέτοντας τα θεμέλια μιας παιδαγωγικής που αναγνωρίζει την εγγενή αξία κάθε ανθρώπινου προσώπου πολύ πριν από τις σύγχρονες διακηρύξεις περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Νέλλας, 2006).

Η αντίληψη αυτή συναντάται άμεσα με την ανθρωπιστική ψυχολογία του Carl Rogers, ο οποίος υπογραμμίζει τη σημασία της άνευ όρων αποδοχής του ανθρώπου ως προϋπόθεσης ψυχικής ανάπτυξης (Rogers, 2006). Ο παιδαγωγός καλείται να βλέπει όχι τον βαθμό ή την επίδοση, αλλά το πρόσωπο του μαθητή.

2. Παιδαγωγική της Ελευθερίας και η Ψηφιακή Πρόκληση

Η παιδαγωγική των Τριών Ιεραρχών μπορεί να χαρακτηριστεί ως παιδαγωγική της ελευθερίας. Σε μια εποχή όπου η ψηφιακή τεχνολογία επηρεάζει καθοριστικά τη συγκρότηση της συνείδησης των νέων, το πρόβλημα δεν είναι η τεχνολογία αυτή καθαυτή, αλλά η απώλεια της κριτικής ικανότητας και της εσωτερικής ελευθερίας.

Ο Μέγας Βασίλειος, με τη γνωστή «Μέθοδο της Μέλισσας», προτείνει την κριτική πρόσληψη της γνώσης, τη διάκριση και την ενεργητική στάση απέναντι στο περιεχόμενο (PG 31). Η πρόταση αυτή αποκτά ιδιαίτερη επικαιρότητα στην εποχή των αλγορίθμων, καθώς προάγει τον ψηφιακό γραμματισμό και την υπεύθυνη χρήση της πληροφορίας. Αντίστοιχα, η Κριτική Παιδαγωγική του Paulo Freire τονίζει ότι σκοπός της αγωγής δεν είναι η χειραγώγηση, αλλά η συνειδητοποίηση και η ελευθερία (Freire, 1977).

Στο ζήτημα της σχολικής βίας, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος αντιτάσσει μια παιδαγωγική της αγάπης, καταδικάζοντας κάθε μορφή βίας που γεννά «δουλικές ψυχές». Η θέση αυτή συναντά τη θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης του Albert Bandura, σύμφωνα με την οποία το παιδί μαθαίνει κυρίως μέσω της μίμησης προτύπων (Bandura, 2000). Ο εκπαιδευτικός καλείται να λειτουργεί ως πρότυπο σχέσης και όχι ως φορέας εξουσίας.

3. Ψυχολογία του Βάθους και η Θεραπεία των Εξαρτήσεων

Οι εξαρτήσεις και η κοινωνική μοναξιά των νέων συνιστούν εκφράσεις ενός βαθύτερου υπαρξιακού κενού. Οι Τρεις Ιεράρχες αντιμετώπισαν τα πάθη όχι ως ηθικά σφάλματα, αλλά ως ψυχικές νόσους που χρήζουν θεραπείας (Γρηγόριος ο Θεολόγος, PG 36). Η προσέγγιση αυτή συνομιλεί άμεσα με τη λογοθεραπεία του Viktor Frankl, «...ο οποίος αναδεικνύει την εύρεση νόηματος ως θεμελιώδη ψυχική ανάγκη (Frankl, 2011)».

Στο ίδιο θεραπευτικό και ποιμαντικό πνεύμα, ο Μητροπολίτης Χαλκίδος Χρυσόστομος τονίζει ότι η πατερική διδασκαλία αποτελεί την «ίαση» στην κρίση αξιών της σύγχρονης εποχής, η οποία εκδηλώνεται ως απώλεια νόηματος, υπαρξιακή σύγχυση και διάρρηξη των ανθρώπινων σχέσεων (Μητροπολίτης Χαλκίδος Χρυσόστομος Β', 2024). Σύμφωνα με τον Μητροπολίτη, ο πατερικός λόγος διατηρεί ακέραια τη θεραπευτική του δυναμική, διότι δεν αντιμετωπίζει τον άνθρωπο αποσπασματικά, αλλά ως ενιαίο ψυχοσωματικό και πνευματικό πρόσωπο, καλώντας τον σε μια πορεία ελευθερίας, ευθύνης και αγάπης. Η Εκκλησία, μέσα από την πατερική της παράδοση, δεν προτείνει απλώς κανόνες συμπεριφοράς, αλλά έναν τρόπο ζωής που αποκαθιστά το νόημα, θεραπεύει τα πάθη και επαναθεμελιώνει την ανθρώπινη σχέση.

Ο γονέας και ο παιδαγωγός καλούνται να λειτουργούν ως σταθερό περιβάλλον αποδοχής και ασφάλειας, κατά τον «αρκούντως καλό γονέα» του Winnicott (Winnicott, 2003). Αυτό που η σύγχρονη ψυχολογία ονομάζει συναισθηματική νοημοσύνη (Goleman, 2011), οι Τρεις Ιεράρχες το περιέγραψαν ως μεταμόρφωση των παθών σε δημιουργική αγάπη.

4. Κοινωνιολογία της Αλληλεγγύης και η Οικογένεια

Η «Βασιλειάδα» του Μεγάλου Βασιλείου αποτελεί πρότυπο κοινωνικής παιδαγωγικής και αλληλεγγύης. Η οικογένεια, ως «κατ' οίκον Εκκλησία», λειτουργεί ως ο πρώτος χώρος κοινωνικοποίησης και διαμόρφωσης της προσωπικότητας. Το οικοσυστημικό μοντέλο του Bronfenbrenner υπογραμμίζει ότι η ανάπτυξη του παιδιού προϋποθέτει τη συνεργασία οικογένειας, σχολείου και κοινωνίας (Bronfenbrenner, 1979).

Η συνεργατική μάθηση, όπως περιγράφεται από τον Vygotsky, αναδεικνύει τη σημασία της σχέσης και της κοινότητας στη διαδικασία της μάθησης (Vygotsky, 1997). Η πατερική παιδαγωγική συναντά εδώ τη σύγχρονη κοινωνιολογική σκέψη, προτείνοντας μια παιδεία που καλλιεργεί την ευθύνη και την αλληλεγγύη.

Επίλογος

Η εορτή των Τριών Ιεραρχών δεν αποτελεί απλώς ιστορική ανάμνηση, αλλά κάλεσμα αφύπνισης στον παραγμένο 21^ο αιώνα. Η παιδεία δεν είναι δρόμος προς την καριέρα, αλλά δρόμος προς την ανθρωπιά. Σε έναν κόσμο που επενδύει στην εικόνα και την απόδοση, οι Τρεις Ιεράρχες μας υπενθυμίζουν ότι ο άνθρωπος σώζεται μέσα στη σχέση και την αγάπη.

Όπως έγραψε ο Οδυσσέας Ελύτης: «Εάν αποσυνθέσεις την Ελλάδα, στο τέλος θα δεις να σου απομένουν μια ελιά, ένα αμπέλι κι ένα καράβι. Που σημαίνει: με άλλα τόσα την ξαναφτιάχνεις». Αν αποσυνθέσουμε την Παιδεία μας, θα μας απομένει πάντα η Αγάπη, η Ελευθερία και το Πρόσωπο. Με αυτά τα τρία, μπορούμε να την ξαναφτιάξουμε από την αρχή, γιατί, όπως διακήρυξε ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος: «Δεν υπάρχει τίποτα πιο ισχυρό από την αγάπη, αφού αυτή είναι η ρίζα, η πηγή και η μητέρα όλων των αγαθών».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βασίλειος ο Μέγας, *Προς τους νέους, όπως αν εξ ελληνικών ωφελοίντο λόγων*, Πατρολογία Γκρέκα (Patrologia Graeca –Migne), τόμος 31.

Γρηγόριος ο Θεολόγος, *Επιτάφιος εις τον Μέγαν Βασίλειον*, (Patrologia Graeca–Migne), τόμος 36.

Ιωάννης ο Χρυσόστομος, *Περί κενοδοξίας και όπως δει τους γονέας ανατρέφειν τα τέκνα*, (Patrologia Graeca–Migne), τόμος 51.

Μητροπολίτης Χαλκίδος Χρυσόστομος Β΄ (2024). *Πατερικός λόγος και σύγχρονη κρίση αξιών*. Χαλκίδα: Ιερά Μητρόπολις Χαλκίδος.

Ματσούκας, Ν. (1992). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β΄*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πουρνάρας.

Ματσούκας, Ν. (2005). *Ορθοδοξία και Αίρεση*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πουρνάρας.

Νέλλας, Π. (2006). *Ζών Θεούμενον: Προοπτικές για μια ορθόδοξη κατανόηση του ανθρώπου*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός.

Bowlby, J. (2005). *Ένας ασφαλής δεσμός: Η δημιουργία των συναισθηματικών δεσμών*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.

Bronfenbrenner, U. (1979). *Η Οικολογία της Ανθρώπινης Ανάπτυξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Frankl, V.E. (2011). *Το Νόημα της Ζωής*. Αθήνα: Εκδόσεις Ψυχογιός.

Freire, P. (1977). *Η Αγωγή του Καταπιεζόμενου*. Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.

Goleman, D. (2011). *Η Συναισθηματική Νοημοσύνη*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.

Rogers, C.R. (2006). *Ένας τρόπος να υπάρχουμε*. Αθήνα: Εκδόσεις Ερευνητές.

Vygotsky, L.S. (1997). *Σκέψη και Γλώσσα*. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση.

Winnicott, D.W. (2003). *Το παιδί, η οικογένεια και ο εξωτερικός κόσμος*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.